

**MİLLETLERARASI ANDLAŞMALARLA ÇEKİNCE
(İHTİRAZİ KAYIT) KOYMA VE 1969 VİYANA
ANDLAŞMALAR HUKUKU KONVANSİYONU**

Dr. Aslan Gündüz (*)

Giriş

I — Çekincelerin Mahiyeti

II — Çekincelerin İleri Sürülmesi, Kabulü ve Çekincelere İtiraz

1. Çekinceleri İleri Sürme Yetkisi (ilgili devlet)
2. Andlaşmalara Konulmasına İzin Verilebilecek Çekinceler
3. Çekincelerin İleri Sürülmesinde Usul
  - a. Yazılılık Şartı
  - b. Çekincelerin İleri Sürülme Safhaları
4. Çekincelerin Kabulü
  - a. Açık Kabul
  - b. Zimnî Kabul

III — Çekincelerin Hukukî Sonuçları

IV — Çekincelerin Geri Çekilmesi

1. Milletlerarası Hukuk Komisyonunun Çalışmaları ve Viyana Konferansında Devletlerin Konuya Yaklaşım Tarzları

2. Çekinceleri Geri Çekmenin Şekli, Usulü ve Hukukî Sonuçları

Sonuç

(*) İstanbul Hukuk Fakültesi Devletler Umumi Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

GİRİŞ

Bir andlaşmanın tarafları çoğalınca, andlaşma hükümleri üzerinde hiçbir sapmaya gitmeden, mütabakata varmak zorlaşır. Devletlerin farklı iktisadî ve siyasî sistemlere sahip olmaları; ülkelerin coğrafi konumu, karşılıklı ilişkilerin farklı ihtiyaçlara cevap vermeleri kaçınılmaz olarak her devletin andlaşma ile elde etmek istediklerini diğerlerinden ayırır. Bununla beraber, asgari müşterekte birleşmek her zaman mümkün olmazsa bile ihtimal dışı da değildir. Çok taraflı bir andlaşmayı bir bütün olarak kabul edemeyen bir devlet onu baz istisnalarla kabul edebilir. Bu durumda ya andlaşmanın belli hükümlerinin kendisine hiç uygulanmamasını, ya da farklı şekilde uygulanmasını ister. Bu istisnai sapma isteğine rağmen, andlaşmanın getirdiği düzene temelde itiraz etmeyen devletlerin andlaşmayı olduğu gibi kabul etmeye zorlanmaları onları andlaşmaya taraf yapmaktan alıkoyabilir. İşte bir yandan, çok taraflı andlaşmalara geniş bir katılımın sağlanması, diğer taraftan da bazı devletlerin ileri sürdükleri «zararsız, uzlaşır» itirazların dikkate alınması gereği çekince kurumunun ortaya çıkışını sağlamıştır.

Çekince andlaşmanın muhtevasını ve hukukî neticesini etkilediği için en az andlaşmanın kendisi kadar önemlidir. Bu sebeple de incelenmesi yararlı olacaktır.

Müteakip sayfalarda daha ziyade 1969 Viyana Konvansiyonunun getirdiği düzenlemeye dayanarak çekinceler konusunu inceleyeceğiz. Bununla birlikte, Milletlerarası Adalet Divanı'nın kararları ile diğer karar ve uygulamalara, yeri geldiğinde, değinilecektir.

I — Çekincelerin Mahiyeti

Viyana Andlaşmalar Hukuku Konvansiyonu çekinceyi şöyle tarif etmiştir (1):

- 1) Bkz: 63 AJIL 1969, s. 875. Daha yakın tarihlere kadar bu Konvansiyonu 27 devlet onaylamıştı. Toplam imzacı devlet sayısı bunlarla birlikte 60 idi. Bunların 15'i çekince ileri sürmüştür. Bkz: Sztucky, J., «Some Questions Arising from Reservations to the Vienna Convention on the Law of Treaties», *German Yearbook of International Law*, 1977, vol. 20, s. 277. 1980 yılında konvansiyon 35 Devlet tarafından onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Çekince, nasıl ifade edilirse edilsin veya isimlendirilirse isimlendirilsin, bir devletin bir andlaşmayı imzalarken, onaylarken, benimserken ya da andlaşmaya katılırken andlaşmanın kendisine uygulanışında bazı hükümlerin hukuksal etkisini ihraç etmeyi ya da değiştirmeyi amaçlayan tek taraflı bir bildirisidir.

Konvansiyonunun getirdiği bu tanımı yakından inceleyip tahlil ettiğimizde çekincelerle ilgili şu temel özellikleri tespit etmek mümkündür:

1. Çekince ancak bir devlet tarafından bir andlaşmaya konabilir. Konvansiyon devletlerin imzalayacağı, onaylayacağı, benimseyeceği veya katılacağı andlaşmalara çekince konulmasını düzenlemiştir. Devlet olarak kabul edilmeyen diğer milletlerarası hukuk kişilerinin yapacağı bir sözleşmeye konulacak çekinceler Viyana Andlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'na tabi değildir. Fakat bu hiçbir zaman bir milletlerarası örgütün yapacağı bir andlaşmaya çekince konulamayacağı anlamına gelmez; sadece bu tür andlaşmalara konacak çekincelerin ayrı bir düzene tabi tutulacağını anlamak gerekir (3).

2. Çekincelerin yazılış biçimi veya kullanılan terim ne olursa olsun, eğer andlaşmaya taraf olmak isteyen bir devlet

- 2) Çekincelerin çeşitli tarifleri için bakınız: Özman, A., *Milletlerarası Andlaşmalarda Çekinceler (İhtiraz Kayıtları)*, 1970, Meray, S. L., *Devletler Hukukuna Giriş*, Cilt 2 1965, s. 109; Çelik, E. F., *Milletlerarası Hukuk*, Cilt 1, 1980, s. 226; Schwarzenberger, G. A., *A Manual of Public International Law*, 1976, s. 126; Belik, M., *Devletler Hukuku Ders Notları (Teksir)*, 1980, s. 30; Jennings, R. Y., «General Course on Public International Law», *Académie de Droit International, Recueil Des Cours*, 1967, II, s. 327, 534.
- 3) Milletlerarası örgütlerin kendi aralarında veya bir devletle yaptıkları andlaşmalara koyacakları çekincelere uygulanacak rejim ayrı bir hukuki düzenlemeye konu olacaktır. Milletlerarası Hukuk Komisyonu milletlerarası örgütlerle ilgili diğer sorunlar yanında, bu konuyu da incelemektedir. Ancak, milletlerarası örgütlerin taraf olabilecekleri andlaşmalara konacak çekincelere uygulanacak rejim, *mutas mutandis*, Viyana Andlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nda devletler için öngörülen rejim ile aynı olacağı benzermektedir. Bkz., *Yearbook of The International Law Commission*, vol. II, 1976, Part I, s. 137 vd.

andlaşmanın bazı hükümlerinin hukuksal etkisini önlemeye veya değiştirmeye yeterli bir kaydı anlaşmaya koymak suretiyle anlaşmayı kabul etmek istiyorsa, ortada bir çekince vardır. Bu işlevi yerine getirecek bildirgeye çekince denmemiş olsa bile, çekince olarak kabul edilmesi gerekir. Bu suretle, çekincenin «yorum beyanı»ndan (understanding) ayrılması sağlanmıştır. Zira; yorum beyanı ile taraflardan birisi anlaşmanın bir hükmünün ya hiç uygulanmamasını veya değiştirilerek uygulanmasını değil, anlaşmanın belli bir hükmünden ne anladığını beyan eder. Açıklayıcı bir işlevi olan yorum beyanı çekinceden farklıdır (4). Beyan ileride çıkacak uyuşmazlıkları önlemeyi amaçlar; tarafların belli bir hükümden ne anladığını ortaya koyar. Beyan anlaşma ile kurulmuş olan düzenden ayrılmayı amaçlamaz. Eğer adını «yorum beyanı» da dense, böyle bir ifade ile çekincenin sağlayacağı neticeler elde edilmek isteniyorsa, o beyanı çekince rejimine tabi tutmak gerekir. (5). Konvansiyon kullanılan terimden ziyade anlaşmada meydana gelecek değişikliği hareket noktası olarak almış görünmektedir.

3. Çekince anlaşmanın hukukî etkisini sınırlamak veya değiştirmek suretiyle kabul etmek isteyen bir devletin **tek taraflı bir bildirgesidir**. Bununla beraber, tek taraflı bir bildirge (deklarasyon) olan çekincenin etkilerini doğurabilmesi için anlaşmanın yürürlüğe girmesi yanında en azından diğer bir devlet tarafından da kabul edilmesi gerekir. Bu konu üzerinde ileride ayrıntılı şekilde duracağız (6).

---

4) ABD'nin yorum beyanına bağlı olarak onayladığı bazı anlaşmaların onay belgelerini Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine ileten bir mektupta bu konuda şu görüşlere yer veriliyordu:

Bu yorum beyanları, diğer hükümetlerin kabulünü gerekli kılacak olan çekinceler olarak kabul edilmemektedir; sadece Birleşik Devletlerin kabul ettiği tariflerin gerçekte Konferansca da kastedilen tarifler olduğunun düşünüldüğünü gösteren tavsihlerdir. Bkz: Hackworth, G. H., **Digest of International Law**, vol. v, s. 145.

5) Bkz: Özman, **op. cit.**, s. 19.

6) Aşağıda Çekincelerin kabulü ve hukukî neticeleri konuları ayrıca incelenecektir.

4. Konvansiyonun verdiği tarifte çok taraflı anlaşmalarla iki taraflı anlaşmalar arasında bir ayırım yapılmış görünmemekle beraber, iki taraflı anlaşmalarda çekinceler önemli değildir (7). İki taraflı anlaşmalarda taraflardan birinin bir çekiinceye tabi olarak anlaşmayı kabul etmesini yeni bir teklif olarak kabul etmek gerekir. Yeni bir teklif ile karşılaşan diğer taraf ya bu teklifi (çekiinceyi) reddeder; o takdirde anlaşma ilişkisi kurulmaz (8). Yada çekiinceyi kabul eder, bu durumda ilk anlaşma tasarısı yenisi ile değiştirilmiş olur (9). Artık dönecek ilk metin yoktur. Taraflar bu son şekline göre anlaşmayı iç hukuklarına göre imzalar veya onaylarlar. Halbuki, çok taraflı anlaşmalarda anlaşmanın orijinal hali bazı taraflar arasında muhafaz edildiği için çekiincenin geri alınması halinde daima ilk metne dönülebilir.

II — Çekincelerin İleri Sürülmesi, Kabulü ve Çekincelere İtiraz

1. Çekiince İleri Sürme Yetkisi (İlgili Devlet)

Çekiince ileri süren devlet bakımından birbirinin içine giren iki yetkiden bahsedilebilir: genel ve özel yetki. Çekiince ileri sürebilmek için önce anlaşma aktedebilmek yetkisine sahip olmak gerekir. Bu genel yetkidir. İkinci olarak, çekiince ileri sürebilmek için çekiince konulmak istenen anlaşmaya taraf olmaya yetkili olmak gerekir (10). Ancak konu görüldüğünden daha karmaşıktır; ayrıca tahlil edilmeye muhtaçtır.

7) Bkz: Çelik, *op. cit.*, s. 226.

8) Krs. Schwarzenberger, *op. cit.*, s. 126.

9) İki taraflı anlaşmalara konan çekinceler konusunda ABD. Dışişleri Bakanlığının bir müşaviri bir memorandumda şunları yazıyordu:

Yerleşmiş milletlerarası tatbikata göre düzenli olarak yürütülen görüşmeler esnasında Birleşik Devletlerin Hükümeti bir anlaşmayı ya imzaladığı şekliyle onaylamalı veya reddetmelidir. Eğer Senato onu değiştirmeye kalkarsa, değişiklik için diğer milletlerin rızası alınmalıdır. Gerçekte yeni bir anlaşma eskisinin yerine ikame edilmektedir. Sadece iki milletin görüşme yaptığı yerde bu tip sorunlar daha kolayca kendi aralarında halledilir... Bkz. Hackworth, *op. cit.*, s. 112.

10) Bkz: Özman, *op. cit.*, s. 25.

Bu konuda Divan'ın verdiği bir istişarî karar yeterince aydınlatıcıdır; önce onun üzerinde duralım (11).

Jenositin Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Konvansiyonun ilgili hükümlerine göre devletler Konvansiyonu onayladıktan sonra, onaylandığına ilişkin 20 onay belgesinin Genel Sekretere ulaşması üzerine Genel Sekreter durumu bir tutanakla tespit edecek ve ilgili taraflara bildirecekti. Bu tarihi takip eden 90 günün sonunda Konvansiyon yürürlüğe girecekti. Genel Sekreter kendisine gelen onay belgelerine çekincelerin ilişitirildiğini görünce sözünü ettiğimiz 20 onay belgesinin hesaplanmasında bu belgelerin hesaba katılıp katılmayacağını öğrenmek için B.M. Genel Kuruluna başvurdu. Genel Kurul bunun üzerine 16 Kasım 1950'de 478 (V) sayılı kararı ile Miletlerarası Adalet Divanı'ndan durumu aydınlatacak bir istişarî mütalaa istedi. Bu mütalaa söz konusu konvansiyonla sınırlı olacaktı.

Genel Kurul, Divan'dan şu sorulara cevap vermesini istiyordu:

Jenosit Konvansiyonunu ilgilendirdiği ölçüde onay, katılma, veya imzayı izleyen onay sırasında ileri sürülen bir çekinceye bağlı olarak Konvansiyonu onaylayan veya ona katılan bir devlet olduğu takdirde;

1. Çekince ileri süren bir devlet bu çekincesini muhafaza ettiği müddetçe, taraf devletlerden bir veya birkaçı bu çekinceye itiraz eder diğerleri etmezse, kendisi andlaşmanın tarafı kabul edilebilir mi?

Genel Kurul bu soruyu (soru 1) takiben şunları öğrenmek istiyordu:

Eğer bir çekinceye karşı bir itirazı :

a — Andlaşmayı onaylama işlemini henüz tamamlamamış bir imzacı devlet,

11) Bkz. ICJ, Reports, 1951, s. 15 vd.

b — Andlaşmayı imza etmeye ve andlaşmaya katılmaya yetkili fakat henüz bu işlemleri yapmamış bir devlet yaparsa,

Soru 1'e verilen cevabın hukukî etkisi ne olur?

Genel Kurul'un diğer sorularına geçmeden önce şunu belirtelim ki, sorulan birinci soru muhteva itibariyle andlaşmalara konacak çekincelere ilişkindir. Onu takip eden (a) ve (b) bendlerinde yer alan sorular ise yetkiye ilişkindir. Burada yetki konusunu ele alacağız. Soru 1'i daha sonra irdelleyeceğiz.

Genel Kurul yetki itibariyle iki grup devletten bahsetmiştir:

1. Andlaşmayı imzalamış fakat onaylamamış olan imzacı devletler.

2. Andlaşmayı imzaya ve ona katılmaya yetkili fakat bu işlemleri henüz yapmamış olan devletler.

Divan'a göre, bu son iki kategori devlete tam yetki vermek, yani onları, çekince ileri süren devletleri andlaşma dışında bırakmaya yetkili kılmak, aşırı bir görüş olur (12). Divan, andlaşmaya katılma hakkının pek açık bir fikir vermediğine işaret ederek, andlaşmaya taraf olmaya yetkili devletlerin ya andlaşmayı imza etmeleri veya katılmaları gerektiği halde, bunları yapmadan önce, çekince ileri süren bir devleti andlaşma dışında bırakması düşünülemez, demektedir. Divan'a göre Konvansiyondan kaynağını alan bir yetki olmadığı için, sadece andlaşmaya taraf olmaya çağırılmış olmak söz konusu devlete çekinceleri kabul ve onlara itiraz etmek yetkisi vermez.

Divan bu tartışmalardan sonra, 5 muhalefet oyuna karşılık 7 oyla, taraf olmaya yetkili bir devletin çekincelere yapacağı itirazın hiçbir hukukî etkisi olmadığını karara bağlamıştır (13).

---

12) *Ibid.*, s. 27.

13) *Ibid.*, s. 30.

Divan'ın imzacı devlet bakımından yaklaşımı daha olumludur. Divan'a göre, imzacı devlet, katılmaya yetkili devlete nazaran, zaruri bazı adımları atmıştır. İmza ile imzacı devlete geçici bir statü verilmektedir. Bu geçici statünün kendisine verdiği yetkilere dayanarak geçici nitelikli itirazlarda bulunabilir. Ancak, çekincelere yaptığı itirazlar kesin etkilerini, imzayı onayın takip etmesi halinde, gösterirler. Andlaşmayı onaylayınca ya kadar, imzacı devletin yaptığı itirazın çekince ileri süren devlet bakımından derhal hüküm ifade etmesi söz konusu değildir. Sadece, imzacı devletin andlaşma ile bağlandığı zaman takınacağı tavrı önceden belirleme fonksiyonunu görür. Yani, imzacı devlet imzayı takiben andlaşmayı onayladığı zaman kendisinin arzu etmediği çekincelerle karşılaşması söz konusu olmayacak; bilakis imzacı devlet statüsünde iken geçici olarak yaptığı itirazlar onay anından itibaren kesin anlamda hükümlerini doğuracak; çekincesiz bir şekilde andlaşma ile bağlanabilecektir. Bu suretle, bir yandan imzacı devletin hakları yeterince korunmakta, bir yandan da belki de hiçbir zaman andlaşma ile bağlanmayacak olan imzacı devlete tüm yetkiler tanınmayarak, onun başka şekilde davranıp bu hakkı kötüye kullanması önlenmekte, diğer devletlerin andlaşmaya katılmaları için bir engel olmaktan çıkarılmış olmaktadır.

Divan, 5'e karşı 7 oyla, imzacı devletin yaptığı itirazın onay anına kadar geçici ve şarta muallak etkisinin olduğunu, imzacı devletin yaptığı bir ihbar olduğunu, ancak imzacı devletin kesin olarak andlaşma ile bağlandığı andan itibaren geçici nitelikli itirazların tam anlamı ile hüküm ifade edeceğini karara bağlamıştır (14).

Divan'ın bu kararı yanında Miletlerarası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı bir raporda da bu konuya değinilmiştir (15). Komisyon bu raporunda Genel Sekreterliğin yalnız andlaşmayı onaylamış veya andlaşmaya katılmış devletlerin değil, imzacı devletlerin de çekincelere itirazlarını nazarı itibare almasını tavsiye etmektedir (16).

14) *Ibid.*, s. 30.

15) *Bkz: Yearbook of The United Nations*, 1951, s. 824.

16) *Ibid.*, s. 825.

Milletlerarası Hukuk Komisyonu'nun andlaşmalar hukuku ile ilgili olarak hazırladığı projede de ise çekinceler konusuna geniş yer verilmiştir (17). Tasarının 18. maddesinde «andlaşmaya taraf olmaya yetkili diğer devletler» çekincelerin kabulü konusunda yetkili görülmüştü:

Viyana Konferansı'nda ilgili taraflar olarak «andlaşmaya taraf olmaya yetkili diğer devletler» ifadesi «akit devletler ve» ifadesine ilâve edilmiştir (18). Yani, Viyana Konvansiyonu'nda da ilgili devletler (çekincelere itiraz edebilen) olarak «akit devletler ve andlaşmaya taraf olmaya yetkili diğer devletler» öngörülmüştür.

Görüldüğü gibi, «ilgili devlet» kavramı zamanla bir gelişme göstermiştir. Andlaşmaya taraf olmaya yetkili devletleri ilgili devlet olarak kabul etme bir ihtiyaçtan doğmuştur. Daha doğrusu müzakereci devletlerle çekince ileri süren devletler arasında bir denge sağlamak ihtiyacından doğmuştur. Gerçi doktrinde ilgili devlet olarak imzacı devleti, andlaşmayı onaylamış olan devleti, hatta yürürlüğe girmiş bir andlaşmanın taraflarını kabul edenler vardır (19). Fakat, bu kriterlerin her biri belirli mahzurları beraberinde getirmektedir. Örneğin, sadece andlaşmayı onaylamış olan devlet ilgili devlet olarak kabul edilirse, çekinceyi ilk defa ileri süren devlet aynı zamanda andlaşmayı da ilk defa onaylayan devlet olabilir. Bu durumda ilk onaylayan devlet çekinceyi de ileri süren devlet olduğu için çekinceye itiraz edecek bir taraf yoktur. Ondan sonraki devletler ne kadar çekinceye karşı olurlarsa olsunlar bir şey değiştiremeyeceklerdir. Toplu şekilde değil de, imzanın münferiden atıldığı durumlarda da, bu mahzur ortaya çıkabilir. Kendileri bakımın-

---

17) Bkz: «Draft Articles on the Law of Treaties and Commentaires», *The American Journal of International Law*, vol. 61, 1967, s. 285, 287.

18) Bkz: Madde 23. Viyana Konvansiyonu'nun 20 (3). maddesine göre ise bir andlaşma bir milletlerarası örgütün kurucu senedi ise ve andlaşma aksini öngörmüyorsa, çekince o örgütün yetkili organının kabulünü gerektirir.

dan andlaşmanın yürürlüğe girdiği tarafları ilgili devlet kabul etmek de meseleyi çözümlenmekten uzak bir hal şekli kabul etmekle eş anlamlıdır. Gerçekten belli sayıda devletin andlaşmaya taraf olması ile andlaşma yürürlüğe girecekse, andlaşma yürürlüğe girmediği için hiçbir devletin çekincelere itiraz etmesi mümkün olamayacaktır. 20 onay belgesinin tevdi edilmesi ile andlaşma yürürlüğe girecekse, gelen onay belgelerinin bir kısmı tabiatıyla çekinceleri havi olacaklar ve henüz andlaşma yürürlüğe girmediği için, çekinceleri kabule yetkili bir ilgili devlet olmayacaktır. Bu ise, bir çıkmazdır. Bu sebeple, bu görüş benimsenemez. Eğer çekincelerin andlaşmanın amaç ve konusu ile bağdaşıp bağdaşmadığını kontrol edecek bir organ, örneğin, Fenwick'in teklif ettiği gibi bir B.M. nezdinde bir komite bu işle görevlendirilmiş olsa idi (20) bu sistemi benimsemek mümkün olabilirdi.

Bizce, Viyana Konferansı'nda benimsenen sistem en uygun olanıdır. Gerçekten ileri sürüldüğü gibi (21) andlaşmaya taraf olmaya yetkili olan devletleri ilgili devlet olarak kabul etmek mahzurlu değildir.

Denilmiştir ki; taraf olmaya yetkili devletler diye isimlendirilen devletler çok defa görüşmelere katılmayan devletlerdir. Andlaşma ile hiçbir surette ilgili değildirler. Belki de hiç bir zaman andlaşma ile bağlanmayacaklardır. Bunların çekincelere itiraz etmek suretiyle diğer devletlerin andlaşmalara taraf olmalarını önlemeleri doğru değildir (22).

Evvela, çok taraflı andlaşmaların çok defa milletlerarası hayatın kanunlarını koydukları, bu andlaşmalarla düzenlenen konuların ikili düzenlemelere sığmadıkları düşünülürse, ilgili devletlerin yalnızca görüşmelere katılmış andlaşmayı imzalamış

19) Geniş birgi için bkz: Özman, *op. cit.*, s. 67-69.

20) Bkz: Fenwick, C., G., «Reservations to Multilateral Conventions: The Report of The International Commission», *AJIL*, vol. 46, s. 119, 122.

21) Bkz: Özman, *op. cit.*, s. 68.

22) Krş. Özman, *op. cit.*, s. 68.

veya onaylamış olan devletler olduğunu düşünmek doğru olmaz. Milletlerarası hayatı ilgilendiren her andlaşma görüşmelerine katılsın katılmasın katılmaya yetkili bütün devletleri dolaylı olarak ilgilendirir. İkinci olarak, belki de hiçbir zaman andlaşma ile bağlanmayacak olan bir devlete çekinceleii kabul etmek ve onlara itiraz etmek yetkisini vermenin andlaşmaya katılmak isteyen devletlerin taraf olmalarını önleyeceği görüşü de doğru değildir. Çünkü, oybirliği kuralının, hemen hemen tamamen, terk edildiği hatırlanırsa, bir devletin bir çekinceye itirazının çekince ileri süren devletin andlaşmaya taraf olmasını nihai manâda önlemediği de ortaya çıkar. Çekinceyi bir tek devlet dahi kabul etmiş olsa, veya kabul etmemesine rağmen, andlaşmanın kendisi ile çekince ileri süren devlet arasında yürürlüğe girmesine karşı koymadıysa, andlaşmaya taraf olmak imkânı vardır.

Sonuç olarak, Divan'ın yaptığı ayırım Viyana Konvansiyonu ile terk edilmiştir. Bugün için «andlaşmaya taraf olmaya yetkili devletler» de çekincelere itiraz edebilirler, ve çekince kabul edebilirler. Akid devletlerin evleviyetle bu yetkileri vardır.

2. Andlaşmalara Konulmasına İzin Verilebilecek Çekinceler

Bir andlaşmaya hangi çekincelerin konulabileceği konusunda önce andlaşmanın kendisine bakmak gerekir. Eğer andlaşmada bir açıklık yoksa, çözümü milletlerarası genel hukukta aramak yerinde olur.

1952 yılına kadar andlaşmalara konan çekinceler ancak oybirliği ile kabul edilebildiği için, bu konuda bir zorlukla karşılaşılmıyordu. Ancak Adalet Divanı'nın Jenositin Önlenmesine ilişkin Konvansiyona konan çekinceler hakkında verdiği istişarî mütalaa geleneksel oybirliği kuralını sarsmıştır.

Divan Genel Kurulu'nun kendisinden sorduğu soru 1'i (23)

23) Bkz: *Supra*, II, 1.

derinlemesine niceledikten sonra Őu sonuçlara varmıŐtı: Soru 1'in soyut niteliĐinden dolayı, mutlak bir cevabın verilmesi zordur. ekincelerin deĐerlendirilmesi ve itirazların etkileri her durumun ayrı ayrı incelenmesi ve bu durmları çevreleyen belirli Őartların kendisine baĐlıdır. **Ancak ileri sŪrŪlen çekince, andlaŐmanın konu ve amacı ile baĐdaŐıyorsa**, bir kısım devletler çekinceye itiraz etseler bile, çekince ileri sŪren devlet andlaŐmanın tarafı sayılabilir. EĐer ileri sŪrŪlen çekince andlaŐmanın konu ve amacı ile baĐdaŐmıyorsa, çekince ileri sŪren devlet andlaŐmaya taraf kabul edilemez (24).

Genel Kurul'un Divan'ın istifaŕı mŪtalaasını Jenosit Konvansiyonu ile sınırladığını biliyoruz. Divan'ın mŪtalâasını inceleyenken bunu hatırdan çıkarmamak gerekir. Gerçekten, Jenosit Konvansiyonu insanî amaçlarla hazırlanmış, azami sayıda devletin taraf olmasında fayda umulan bir andlaŐmadır. Gene de, Divan'ın kararı çekinceler konusuna ışık tutmuş; daha sonraki kodifikasyon çalıŐmalarına kaynaklık iŐlevini gŪrmŪŐtŪr.

Divan, andlaŐmanın kendisinde hŪkŪm yoksa, çekincelerin yasaklandığı sonucuna varılmaması gerektiĐini belirterek, çekincenin yasaklanıp yasaklanmadığını anlayabilmek için, andlaŐmanın ųzelliklerinin, hazırlanış Őeklinin, hŪkŪmlerinin ve gayesinin incelenmesi, gerektiĐini ifade etmiŐtir. Divan'a gųre, çekincelerin oybirliĐi ile kabul edilmesi gųrŪŐŪ bir hukuk kuralına dųnŪŐmemiŐtir. ekincelerin oybirliĐi ile kabuluna da gerek yoktur. Fakat karŐılıklı rızaya gene riayet edilecektir. Hiçbir devlet rıza gųstermediĐi bir çekinceyle baĐlanmayacaktır. KŪŪk bir çekince yŪzŪnden bir andlaŐmanın dıŐında bir devleti bırakmak dŪŐŪnŪlemez. Her devlet çekince ileri sŪrebilir. Tek sınırlayıcı unsur andlaŐmaya konmak istenen çekincelerin andlaŐmanın konu ve amacı ile baĐdaŐabilmesidir. Bu suretle, mŪmkŪn olan azami katılma saĐlanacak ve andlaŐmanın gayesinden sapmasına da imkân verilmemiŐ olacaktır. Bųylece Divan'ın gųrŪŐŪne gųre, andlaŐmanın konu ve amacı ile baĐdaŐmayan çekinceler ileri sŪrŪlemeyecektir.

24) Bkz: ICJ, Reports, 1951, s. 15, 26.

Divan'ın geliştirdiği bu yenilik Viyana Konvansiyonu tarafından da benimsenmiştir. Konvansiyon bu sınırlamaya ilâveten başka sınırlamalar da getirmiştir:

1) Andlaşmanın kendisi çekince ileri sürmeyi yasakladıysa, çekince ileri sürülemez.

2) Andlaşma ancak belli çekincelele izin verdiyse, bunların dişında kalan çekinceler ileri sürülemez.

Demek ki, konu ve amaç ile bağdaşma sınırlaması yanında, bu iki sınırlama da Viyana Konvansiyonunda yer almıştır. Ancak, çekincenin andlaşmanın amacı ve konusuyla bağdaşması meselesini çözümlenecek bir organın bulunmayışı sistemin zayıf tarafını ortaya koymaktadır. Adalet Divanı bu konuyu belirleme yetkisini devletlerin kendisine vermiştir. Bu çözümler tatmin edici olmadığı için, meseleyi çözümler için yeni yaklaşımlar denenmiştir. Japonya, Filipinler ve Kore Viyana Konferansında tasarıya yeni bir ilâve yapılmak suretiyle «konu ve amaç» kriterine somut bir işlerlik kazandırmak için teklif getirdiler. Bu teklife göre, andlaşmaya konan bir çekince bütün taraf devletlerin 2/3'lük bir çoğunluğu ile reddedilirse, çekincenin bir etkisi olmayacaktı. Çekincenin kabulü veya reddi hususunda taraf devletlere 12 ay müddet tanınacak, bu süre içinde 2/3'lük çoğunlukla çekinceye itiraz edilmediyse, kabul edilmiş sayılacaktı (24a): Bu sistem benimsenmemiştir. ABD delegesi teklifi eleştirmiş, yetersiz bulmuştu. Delegeye göre, bir andlaşmayı daha önce 4 devletin onayladığını varsayarsak, 5. devletin çekince koyma teklifini 3 devlet benimserse, çekince ileri süren devlet andlaşmaya taraf olacaktır. Oysa, daha sonra 100 devlet andlaşmaya katılsa ve 100'ü de önceki çekincenin andlaşmanın amaç ve konusu ile bağdaşmadığını ileri sürse, bu-

---

24a) Bkz: *United Nations Conference on the Law of Treaties, First Session, Vienna, 26 March 24 May 1968, Official Records, Summary Records of the Plenary Meetings and of the Meetings of the Committee of the Whole, 1969*, (Bundan sonra sadece UN Conference, olarak geçecektir.), s. 119.

nun bir etkisi olmayacak, ilk çekinceyi ileri sürmüş olan devletin statüsü değişmeyecektir (25). Nitekim bu teklif 14'e karşı 48 red ve 25 çekimser oyla reddedilmiştir (26). Viyana Konferansında bu sebeple bir çözüm getirilmemiştir. Bugün dahi, bu yetkiyi gene devletlerin kendisi kullanmaktadır (27).

Diğer taraftan, mahiyeti gereği çekince kabul etmeyen yahut da çekince yasağı koyan andlaşmalardan bahsetmek de gerekir. Meselâ, Milletlerarası Çalışma Örgütü'nün yaptığı andlaşmalara çekince konulmamaktadır. Bu durum örgütün özel yapısından ileri gelmektedir. Örgüte üye olan her devlet 4 temsilci ile temsil edilir. Bunların ikisi hükümet, biri işveren biri de işçi temsilcisidir. Örgüt Konferansında 2/3 oy çoğunluğu ile andlaşmalar kabul edilir. Bu metinler imzalanmaksızın ilgili hükümetlere onaylanmak üzere gönderilir. Onay sırasında millî meclislerde işçiler ve işverenler yeterince temsil edilemeyebileceği için çekince ileri sürülmesi kabul edilmemiştir. Ayrıca, andlaşmaların bütün ülkelerde yeknesak bir şekilde kabul ve uygulanması da çekincelerin konulması ile bağdaşmaz (28).

Sonuç olarak Viyana Konvansiyonuna göre:

1. Andlaşmanın kendisi çekince koymayı yasakladıysa çekince konulamaz.

2. Andlaşma belirli çekincelerin konulmasına izin verdiğyse ancak bu çekinceler konulabilir.

3. Yukarıdaki sınırlamaların hiçbirisi yoksa, bir andlaşmaya konan çekince onun amacı ve konusu ile bağdaşmak kay-

25) *Ibid.*, s. 135.

26) *Ibid.*, s. 130.

27) Suriye'nin Viyana Konvansiyonu'na koyduğu çekinceye itiraz eden ABD, bu çekincenin Konvansiyonun konu ve amacı ile bağdaşmadığını belirtmiştir. Bkz: Sztucky, J., «Some Questions Arising from Reservations to the Vienna Convention on the Law of Treaties», *German Yearbook of International Law*, vol. 20, 1977, s. 190.

28) Çekince yasağını koyan belgeler için bkz: Çelik, *op. cit.*, s. 227, dipnot 192.

dı ile kabul edilebilir. Bir çekincenin andlaşmanın konu ve amacı bağdaşp bağdaşmadığını her devletin kendisi takdir eder.

3 — Çekincelerin İleri Sürülmesinde Usul

a. Yazılılık Şartı

Çekincelerin yazılı olarak ifade edilmesi normal olduğu kadar gereklidir de. Önce, sözlü olarak ifade edilen bir çekincenin muhtevasını tespit etme ve ileride tartışmaya konu olduğunda varlığını ispat etmek güçtür. İkincisi, andlaşmanın kendisi yazılıdır; ona konulan bir çekincenin de yazılı olması normal kabul edilmelidir.

Nitekim Milletlerarası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı tasarınının 18. maddesinin birinci fıkrasında çekincelerin yazılı olarak ifade edilmesi öngörülmüştü (29).

Viyana Andlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nun 23. maddesinde de yazılılık şartı kabul edilmiştir:

«Bir çekince, bir çekincenin açıkça kabulü ve bir çekinceye yapılan bir itiraz **yazılı olarak ifade edilmeli** ve taraf devletlerle taraf olmaya yetkili devletlere bildirilmelidir». (30)

Bu fıkranın İngilizcesinde «yazılı olarak ifade edilmeli» ifadesi kullanılırken mecburiyet ifade eden «must» yardımcı fiiline yer verilmiştir. Bu sebeple, bize göre yazılılık şartı yerine getirilmeksizin ileri sürülmüş bir çekince hiçbir hüküm ifade etmez (31).

Çekincelerin ayrı bir protokolle tespit edilmesi veya andlaşma metninin sonuna ilâve edilmesi suretiyle yazılılık şartı yerine getirilebilir.

29) Komisyonun hazırladığı tasarının metni için bkz: Draft Articles... **AJIL**, vol. 61, 1967, s. 329.

30) 23. maddenin İngilizce metni için bkz: Vienna Convention... **AJIL**, vol. 63, 1969, s. 875, 882.

31) Aynı konuda bkz: *infra*, II, 4.

b. Çekincelerin İleri Sürülme Safhaları

Andlaşma metni ortaya çıkmadan önce, müzakereler esnasında çekincelerin ileri sürülmesi nedir. Bu durumda çekince, cenin çekince durumundadır; sonradan teyidi gerekir (32). Komisyon, müzakereler sırasındaki çekincelerle ilgili ifadelere hukukî bir anlam vermemiştir. Müzakereler sırasında çekincelerden bahsedilse, zabıtlara geçse bile, sonradan teyid edilmedikçe hiçbir hüküm ifade etmezler (33). Komisyon çalışmalarını esas metin olarak ele alan Viyana Konferansında da çekince ileri sürme safhaları olarak imza, onay, katılma safhaları benimsenmiştir (34). Bu durumda çekincenin ileri sürülebileceği ilk safha imza safhasıdır.

Andlaşmanın imzalanması safhasında bir çekince ileri sürüldüğünde iki ihtimal söz konusudur:

1 — Andlaşmayı imzalayan devlet bu imzası ile andlaşmaya nihai anlamda taraf olmuş, yani, onaya bağlı olmaksızın andlaşma ile bağlanmak için andlaşmayı imzalamışsa, bu sırada ileri sürdüğü çekince için sonradan yapılacak bir işlem yoktur. Burada dikkat edilecek husus çekincenin yazılı olarak ifade edilmesi ve ilgili akit devletlerle andlaşmaya taraf olmaya yetkili diğer devletlere bildirilmesidir.

2. Andlaşma sonradan onaylanmak kaydıyla imzalandıysa, imza sırasında ileri sürülmüş olan çekincenin ilgili devletlerce andlaşma ile bağlanma iradelerini ifade ettikleri zaman teyid edilmesi gerekir. Yani, imza sırasında yazılı olarak ileri sürülmüş bir çekince onay sırasında teyid edilmedikçe bir hüküm ifade etmez.

Konuyu ayrıntılı bir şekilde izah edebilmek için, Komisyonun hazırladığı tasarıyı, Viyana Konferansında yapılan deği-

32) Bkz: Draft Articles... AJIL vol. 61, 1967, s. 329.

33) *Ibid.*, s. 329.

34) Metin için bkz: Vienna Convention... AJIL, vol. 63, 1969, s. 883.

şiklik tekliflerini ve değişiklikleri gözden geçirmekte yarar vardır.

Çekincelerle ilgili prosedürü düzenleyen komisyon Tasarısının 18. maddesinin 2. ve 3. fıkraları şöyledir:

«Bir çekince andlaşma metni kabul veya onaya veya tasvibe bağlı olarak imzalandığı zaman ileri sürülmüş ise, bu çekince, çekinceyi ileri süren devletin andlaşma ile bağlanma iradesini açıkladığı anda resmen teyit edilmelidir. Bu durumda çekince teyit edildiği tarihte yapılmış sayılır.

Çekincenin teyidinden önce yapılmış bir itirazın sonradan teyidi gerekmez.»

Macaristan çekincelele ilgili prosedürü düzenleyen 18. maddenin bu iki paragrafına değişiklik önerisi getirdi. Macar delegesi 2. paragrafın imza sırasında ileri sürülmüş bir çekincenin andlaşma ile bağlanma sırasında tekrar teyid edilmedikçe geçersiz olacağını ima ettiğini, ancak bunun uygulamada karışıklığa yol açmaması için açıkça ifade edilmesi gerektiğini; 3. paragrafta ise çekinceye yapılan itirazın çekincenin teyidinden sonra tekrar teyid edilmeyi gerektirecek şekilde anlaşılmaya müsait olduğunu; bu sebeple bir çekinceyi açıkça kabulün sonradan teyid edilmeyi gerektirmediği durumu da dahil, bu konularda şüpheleri ortadan kaldırmak için değişiklik teklifi yaptığını ifade etmişti... Kanada delegesinin bir başka hususta yaptığı değişiklik teklifi ile birlikte Macaristan teklifi de Yazı Komitesinde incelenmiş ve söz konusu hükümler bugünkü şeklini almıştı. Bugün Viyana Andlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nun 23. maddesinin 2 ve 3. paragrafı haline gelmiş olan bu hükümler şöyledir:

Bir çekince, andlaşma metni kabula, onaya veya tasvibe bağlı olarak imzalandığı zaman ileri sürülmüş ise, andlaşma ile bağlama iradesini açıkladığı zaman çekince ileri süren devlete teyit edilmiştir. Bu durumda çekince teyit tarihinden ileri sürülmüş kabul edilir.

Çekincenin teyidinden önce açıkça kabulü veya ona yapılan itirazın sonradan teyidi gerekmez».

Konvansiyonun bu açık hükmü karşısında imza sırasında ileri sürülmüş fakat onay sırasında açıkça teyit edilmemiş bir çekince ileri sürülmemiş sayılacaktır. Çekince konusunda onay sırasında hiçbir açıklamanın yapılmamış olması onun kabulü anlamına gelmeyecektir.

Onay sırasında veya katılma esnasında çekince ileri sürme, diğer taraftan, herhangi bir terddüte yer vermeyeceği için imza sırasında ileri sürülen çekincelere nazaran daha tartışmasız olacaktır.

Buraya kadar yaptığımız araştırmadan şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

1. En erken ancak imza safhasında çekince ileri sürülebilir. İmzaya tekaddüm eden safhalarda çekince ileri sürülemez.

2. İmza aynı zamanda devleti diğer herhangi bir formaliteye gerek bırakmadan andlaşmayla bağlıyorsa, bu safhada ileri sürülen çekince geçerlidir; sonradan tayidi gerekmez.

3. İmza onaya, kabule veya tasvibe bağlı olarak atıldıysa, bu sırada ileri sürülen çekincelerin daha sonra teyidi gerekir. Aksi halde, hüküm ifade etmezler.

4. Onaya, kabule veya tasvibe bağlı olarak imzalanmış bir andlaşmaya konulmuş olan bir çekincenin teyit edilmeden önce açıkça kabulü veya bu çekinceye yapılacak bir itirazın sonradan teyidi gerekmez.

4. Çekincelerin Kabulü

Çekince kurumunun en önemli tarafını kabul konusu teşkil eder; kabul edilmeyen bir çekincenin hiçbir hükmü yoktur.

Bu sebeple, Komisyonun hazırladığı tasarıda Viyana Andlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nda çekincelerin kabulü konusu uzun uzadıya incelenmiş ve düzenlenmiştir. Çekincelerin kabulü ifadesiyle andlaşmanın orijinal haliyle bağlanmak istemeyen bir devletin ondan farklı, çoğunlukla ondan daha dar bir andlaşmayı yapmak istemesi karşısında muhatap devletin olumlu tavır takınması olayını kastediyoruz.

Kabul açık olabileceği gibi zımnî de olabilir.

a — Açık Kabul

Çekincelerin açıkça kabulundan kasdımız, bir çekince yazılı olarak formüle edilip, ilgili taraflara bildirildikten sonra, ilgili tarafın bu çekince karşısında takındığı olumlu tavrı açıkça (yazılı olarak) belirtmesidir. Açıkça belirtme keyfiyeti çekincelere uygulanan milletlerarası hukuk kurallarının gerekli kıldığı mânâda anlaşılacak lazımdır.

Çekincelerin formüle edilebilmesi için, aranan yazılılık şartı kabul konusunda da aranmaktadır. Andlaşmalar için yazılılık şartı aranınca, bunun tabii sonucu olarak andlaşmanın kabulü de yazılı olacaktır. Çok taraflı bir andlaşmada hangi devletin ne ölçüde andlaşmayı kabul ettiğini bilmekte bütün tarafların menfaati vardır. Andlaşmanın getirdiği yükümlülüklerin hangi oranda uygulandığını, getirilen düzenden ne kadar sapıldığını tüm ilgili tarafların bilmeleri gerekir.

Bir devletin dünya kamuoyu önünde bir çekinceyi kabul ettiğini açıklamasının şüphesiz bir hukukî sonucu vardır. Sözlü de olsa, bu beyanı kendisini bağlar (36). Bu ayrı bir konudur. Ancak Viyana Konferansında benimsenen görüş açısından sözlü bir beyanı açık bir kabul saymak zordur. 23. maddenin 3. bendinde yer alan hükme göre çekincenin kendisi gibi kabulünün

35) Bkz: *Supra*, II, 3, a.

36) Bkz: Belik, *op. cit.*, s. 6; Toluner, *Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler*, 1972, s. 58 vd.

de yazılı olması gerekir. İlk plânda bunun pratik bir anlamı olmadığı ileri sürülebilir. Gerçekten, denilebilir ki, kendisine çekince ileri sürüldüğü bildirilen devlet haberdar edildiği tarihten itibaren 12 ay içinde çekinceye itiraz etmezse, Viyana Andlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nun 20. maddesinin 5. bendine göre bazı çekinceleri zimnen kabul etmiş sayılabilir; çekinceyi kabul işleminin yazılı olarak yapılmasının bazı durumlarda önemi yoktur. Kanımızca, çekinceleri kabul işleminin yazılı olması gerektiği şartı kabul edilince sözlü olarak yapılan bir kabul işlemi ancak bazı hallerde zimnî kabul prosedürüne göre geçerlilik kazanacak; bu da zaman alacaktır. Belli sayıda onay belgesinin alınmasını müteakip yürürlüğe giren andlaşmalar için çekinceci devlet zimnî kabulün yazılı olmasının pratik sonuçları sayılacağı için açık kabulün yazılı olmasının pratik sonuçları da olacaktır. Gene 23. maddenin 3. bendine göre bir çekincenin teyidinden önce yapılmış bir açık kabul işleminin sonradan teyidi gerekmez. Yazılı olarak yapılmayan bir kabul işlemi, bu suretle, eğer çekincenin teyidinden önce yapıldıysa açık kabul sayılamayacağı için, bu bendin mefhumu muhalifine göre, sonradan teyid edilmek gerekir.

Andlaşmada aksi kararlaştırılmış olmadıkça, çekinceleri açık kabul işleminin yazılı olması gerekir. Fakat çekincelere itiraz veya kabulün ilgili tüm taraflara bildirilmesi gereği bir anlamda kabul işleminin yazılı olmasını eşyanın tabiatı icabı zaruri hale getirmektedir. İlgili taraflara çekincenin kabul edildiğinin bildirilmesi nota lie de olsa, mektupla da olsa, yazılılık şartın yerine getirir.

Viyana Konvansiyonu'na göre çekincelerin kabulü konusunda farklı yöntemlerin söz konusu olabileceği görünmektedir.

Bahse konu andlaşmanın kendisinde konulmasına izin verilen çekincelerin sonradan kabulü gerekmez (md. 20/1).

Tarafların sınırlı sayısından ve andlaşmanın konu ve amacından andlaşmanın getirdiği yükümlülüklerin taraflar arasında

bir bütün olarak uygulanmasının, tarafların andlaşma ile bağlanma iradelerinin temelini teşkil ettiği anlaşılırsa, andlaşmaya konan çekincenin oybirliği ile kabulü gerekir (md. 20/2).

Çekince konulmak istenen andlaşma bir milletlerarası örgütün kurucu senedi ise çekince ancak o örgütün yetkili organı tarafından kabul edilebilir. Meğer ki, andlaşma başka türlü öngörmüş olsun (md. 20/3).

Diğer hallerde, başka bir akit devletin ileri sürülmüş olan bir çekinceyi kabul etmesi çekince ileri süren devleti kendisi bakımından ve andlaşma yürürlüğe girdiğinde andlaşmaya taraf yapar (20/4-a).

Bir akit devletin bir çekinceye itiraz etmesi andlaşmanın itiraz eden devlet ile çekince ileri süren devlet arasında yürürlüğe girmesini önlemez. Meğer ki, itiraz eden devlet aksi niyetini kati bir şekilde ifade etmiş olsun. (md.20/4-b).

Bir devletin andlaşma ile bağlanma niyetini ifade eden ve bir çekince içeren bir işlemi, en azından diğer akit devlet çekinceyi kabul eder etmez, geçerli olur.

Çekincelerin kabul edilmesi ile çekincelerin hukuki etkileri konusu birbirleriyle yakından bağlıdır. Bu sebeple; ikinci konuyu incelerken birincisini de gereğince tamamlamış olacağız. Ancak burada şunu söylemekle yetinelim: Çekincelerin kabulü konusunda devletlerin rızasına gereğince saygı gösterilmiştir. Hiçbir devlet rıza göstermediği bir çekince ile bağlanmaya zorlanmamıştır.

b. Zımnî Kabul

Daha 1952'lerde Milletlerarası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı bir raporda belirli bir süre içinde cevap alınamayan çekincelerin zımnî kabul edilmiş sayılmaları gerektiğini belirtmiş-

ti (37). Daha sonra Komisyonunun 1966'da tamamladığı çalışmasında aynı konunun düzenlendiğini görüyoruz (38). Viyana Konvansiyonu'nda da zımnî kabul benimsenmiştir.

Zımnî kabul konusu Konvansiyonun 20. maddesinde 5. fıkrasında düzenlenmiştir. Bu fıkraya göre, aynı maddenin (20. madde) 2. ve 4. fıkraları bakımından zımnî kabul söz konusu olabilir. Andlaşmalara konulabilecek çekinceler bahsini incelerken cybirliği ile kabulü öngören 2. fıkradan bahsedilmişti (39). 4. fıkrada ise iki ayrı durum düzenlenmiştir:

a. Diğer bir akit devletin bir çekinceyi kabul etmesi, çekince ileri süren devleti, diğer devlet ile olan ilişkileri bakımından, andlaşma bu devletler için yürürlüğe girdiğinde veya girerse, andlaşmaya taraf yapar.

b. Diğer bir akit devletin çekinceye itirazı, aksi niyet açıkça belirtilmiş olmadıkça, çekince ileri süren devletle itiraz eden devlet arasında andlaşmanın yürürlüğe girmesini engellemez.

İşte 5. fıkraya göre, çekincenin bildirildiği tarihten itibaren 12 aylık sürenin sonuna kadar veya daha sonraları ise, çekinceyi kabul etme durumunda olan devletin andlaşma ile bağlandığı tarihe kadar çekinceye açıkça itiraz edilmiş olmadıkça, andlaşmaya konulmuş olan çekince zımnen kabul edilmiş sayılır.

Komisyonun hazırladığı tasarinın ilgili açıklamasında açık kabulün yazılılık şartına bağlandığı, zımnî kabul konusunda ya-

---

37) Bkz: Gönlübel, M., «Çok Taraflı Andlaşmalara Yapılan İhtirazi Kayıtlar: Genocide Sözleşmesine İhtirazi Kayıtlar Hakkında Milletlerarası Adalet Divanının İstişari Mütalaası ve Devletler Hukuku Komisyonunun Raporu», *SBFD.*, c., XXII, No. 13, 1967, s. 147-155; *Yearbook of the United Nations*, 1951, s. 832.

38) Draft Articles... *AJIL*. vol. 61, 1967, s. 318.

39) Bkz: *Supra*, II, 2.

40) *Ibid.*, s. 329.

zıllık şartının söz konusu olmadığı belirtilmiştir (40). Aslında bunu açıklamanın bir anlamı yoktur. Zaten kabul iradesi yazılı olarak belirtilince, zımnî olmaktan çıkar.

Komisyunun, çekincelerin kabulü ile ilgili olarak hazırladığı tasarının açıklamasında, zımnî kabulün uygulamada yeri olan bir kurum olduğu, Divan'ın Jenosit Konvansiyonu ile ilgili olarak verdiği mütalaada da konuya değindiği açıklanmakta ve modern uygulamadan şu örneklere yer verilmektedir:

1952 tarihli Ticari Numunelerin ve Reklâm Maddelerinin İthalini Kolaylaştırmaya İlişkin Milletlerarası Konvansiyon ile 1929 tarihli Sahte Para Basmanın Önlenmesine İlişkin Milletlerarası Konvansiyon'da belirli bir süre içinde cevap alınamayan çekincelerin kabul edilmiş sayılacağı; 1957 tarihli Kayıp Kişilerin Ölümünün İlanına İlişkin Konvansiyon'da itiraz müddetinin üç ayla sınırlı olacağı hüküm altına alınmıştı.

Maddenin açıklamasında, Amerikalılararası Hukukçular Komisyonu'nun, çekincelerden haberdar edilen tarafın 12 aya kadar bir itirazda bulunmazsa, çekinceyi kabul etmiş sayılacağı şeklindeki tavsiye kararından bahsedildikten sonra, zımnî kabulün milletlerarası hukuka yabancı bir kurum olmadığı belirtilmektedir.

Viyana Konvansiyonu işte aslında var olan hukuku ifade etmekten öteye gidememiştir. 20. maddesinin 5. fıkrası ile zımnî kabulü yazılı metin halinde somutlaştırmıştır.

Ancak, Viyana Konvansiyonu'nun zımnî kabulü 20. maddenin 2. ve 4. fıkraları ile sınırladığı müşahede edilmektedir.

III — Çekincelerin Hukukî Sonuçları

Oybirliği kuralının yürürlükte olduğu hallerde ve iki taraflı anlaşmalarda, çekincenin hukukî etkisini tayin etmek bir problem doğurmaz. Her iki durumda da bütün taraflar çekince-

leri kabul etmekle andlaşmayı değiştirmiş oluyorlar. Artık çekincenin hukuki etkisi değil andlaşmanın kendisinin hukuki etkisi söz konusudur.

Ancak, oybirliğinden sapan esnek sistemlerin uygulama alanı bulunduğu durumlarda, konu hassasiyet arzeder. Biz bu konuyu açıklamak için Divan'ın Jenosit Konvansiyonu ile ilgili kararına; 1978 tarihli Ege Denizi ile ilgili kararına ve 1977 tarihli Manş Denizinin kıta sahanlığının sınırlandırılması ile ilgili hakem mahkemesi kararına değineceğiz.

Yukarıda zikrettiğimiz gibi (41) B.M. Genel Kurulu Divandan Jenosit Konvansiyonuna konulan çekincelerle ilgili olarak istişarî mütalââ istemişti. Divan verdiği cevapta; hiçbir devletin rızası hilafına çekince ile bağlanamayacağını önemle belirtmiş, andlaşmanın konu ve amacı ile bağdaşan çekincelerin ileri sürülebileceğini belirttikten sonra, çekinceyi kabul eden devletlerle çekince ileri süren devlet arasında çekincenin getirdiği değişiklikler ölçüsünde andlaşmanın yürürlük kazanacağını; diğer devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerine bunun bir etkisinin olmayacağını; çekinceye itiraz eden devletlere nispetle çekince ileri süren devletin andlaşmaya taraf olamayacağını; ancak itiraz eden devlet isterse, çekinceler dışında çekince ileri süren devletle bağlanabileceğini içtihat etmişti. Viyana Konvansiyonu ve Komisyon taslağı esas itibarı ile bu düşünceye istinat eder.

Milletlerarası Hukuk Komisyonu tasarınının 19. maddesinde «çekincelerin hukukî etkileri» başlığı altında konuyu şöyle düzenlemişti;

1 — Bir çekince diğer bir tarafa karşı 16, 17 ve 18. maddeler uygun olarak teessüs ettiğinde,

a. Çekince ileri süren devlet bakımından, çekincenin ilgili olduğu andlaşma hükümlerini çekincenin kapsamı kadar değiştirir,

---

41) Bkz: *Supra*, II. 1.

b. Diğer tarafın çekince ileri süren devletle olan ilişkilerinde de söz konusu hükümleri aynı derecede değiştirir.

2 — Çekince andlaşmanın diğer taraflarının kendi aralarındaki ilişkilerinde andlaşma hükümlerini değiştirmez.

3 — Bir devlet bir çekinceye itiraz ettiği zaman, andlaşmayı kendisi ile çekince ileri süren devlet arasında yürürlükte imiş gibi kabul ederse, çekincenin ilgili olduğu hükümler iki devlet arasında çekinceye öngörüldüğü kadarıyla uygulanmazlar (42).

Bu maddenin açıklamasında (commentary) şu görüşlere yer veriliyor:

19.maddenin 1. ve 2. fıkraları 16, 17, 18. maddelere göre teessüs etmiş çekincelerin hukukî etkileri ile ilgili hükümleri getirmektedir. Bu madde ile getirmek istenilen kural, görünüşe göre, tartışılmamıştır. Bu kural çekince ileri süren devletle diğerlerinin karşılıklı iradelerinden doğmaktadır. Bir çekincenin etkisi çekinceyi ileri süren devletle kabul eden devletler arasında hüküm ifade eder. Öyle ki, her iki tarafın andlaşma ilişkileri çekincenin kapsamı kadar değişir. Fakat, diğer tarafların kendi aralarındaki ilişkilerinde hiçbir değişiklik olmaz. Çünkü, onlar çekinceyi bir andlaşma hükmü olarak kabul etmemişlerdir.

3. Paragraf 17/4-(b) de yer alan özel durumu kapsamaktadır. Yani, bir devletin bir çekinceye itiraz edip gene de kendisi ile, çekince ileri süren devlet arasında çekincenin teka-bül ettiği hükümler dışında andlaşmanın yürürlük kazanmasına izin verdiği durum. Bu durumda taraflar çekinceler dışında andlaşma hükümleriyle bağlanırlar (43).

Komisyonun hazırladığı bu madde tasarısı Viyana Konferansında görüşülürken devletler değişiklik teklifi getirdiler

42) Bkz: Draft Articles, AJIL, vol. 61, 1967, s. 530.

43) Ibid., s. 330.

(44). Seylan delegesi 19. maddeye yeni bir fıkranın ilâve edilmesi teklifinde bulundu. Bu teklifle çekinceye bağlı onay belgelerinin andlaşmanın yürürlüğe girmesi için gerekli olan onay belgelerinin sayımında hesaba katılıp katılmayacağı sorununun açıklığa çıkarılması amaçlanmıştı. Teklif Yazı Komitesi tarafından benimsenmedi. Raportör Waldock Seylan teklifinin getirmek istediği düşüncenin 19. maddenin kendisinde zımnen yer aldığını bu sebeple teklifin benimsenmediğini söyledi (45).

Fransa ise, yaptığı bir teklifle (46) kabul konusunu düzenleyen 17. madde ile hukukî sonuçlara ilişkin 19. madde arasında mutlak bir bağlantı kurmak istiyordu. Teklife göre 17. maddenin 1. 2. ve 4. fıkralarında bahsedilen çekince gruplarının hukukî sonuçları mutlaka 19. maddede gösterilmeliydi. Ayrıca, bir çekinceye itirazın veya onu kabul etmenin hukukî sonuçlarına kesinlikle açıklık getirmek için 17(4) ve 19. maddeler arasında bir ilişki kurmak mantıkî olacaktı.

Çin'de 19. maddenin girişindeki «diğer tarafa karşı» ifadesinin kaldırılmasını istedi (47). Gerekçe olarak da bu ifadenin (a) ve (b) alt paragraflarını kapsadığı, oysa, (a) alt paragrafında yer alan «diğer tarafın» ifadesini koymanın daha uygun olacağı; çünkü bu hükmün sadece kabul eden devletle çekince ileri süren devlet ilişkilerine uygulandığını ileri sürdü.

Yukarıda sıraladığımız tekliflerle birlikte Yazı Komitesine havale edilen 19. madde ilk şekline göre bazı değişiklikler geçirdi. 19. madde yeniden Genel Kurul'a geldiğinde şu hali almıştı:

---

44) Bu maddeye Çekoslovakya, Suriye, SSCB., Seylan, Bulgaristan, Romanya, İsveç, Kanada, Çin, Macaristan ve Fransa'nın getirdikleri değişiklik teklifleri için bkz: **UN Conference...** s. 136.

45) Bkz: **Ibid.**, s. 137.

46) **Ibid.**, s. 137.

47) **Ibid.**, s. 136.

«1. Bir çekince bir diğer tarafa karşı 16, 17, 18. maddelere uygun olarak teessüs ettiğinde.

a — Çekince ileri süren devletin diğer tarafla olan ilişkilerinde, çekincenin ilgili olduğu andlaşma hükümlerini çekincenin kapsamı kadar değiştirir; ve,

b — Diğer tarafın çekince ileri süren devletle olan ilişkilerinde söz konusu hükümleri aynı derecede değiştirir,

2 — Çekince, andlaşmanın diğer taraflarının kendi aralarındaki ilişkilerinde andlaşma hükümlerini değiştirmez.

3 — Bir devlet bir çekinceye itiraz ettiği zaman, andlaşmayı kendisi ile çekinceyi ileri süren devlet arasında yürürlükte imiş gibi kabul ederse, çekincenin ilgili olduğu hükümler iki devlet arasında çekince öngörüldüğü kadarıyla uygulanmazlar (48).»

Görüldüğü gibi, Yazı Komitesinden Konferans Genel Kurulu'na gelen metin sadece bazı küçük değişikliklere uğramıştır.

Meselâ, (a) alt-paragrafının metnine «diğer tarafla olan ilişkilerinde» ifadesi alınmıştı. Bunun yanında, diğer teklifler benimsenmemiştir. Genel Kurul'da görüşülmeye başlanan bu metin 3. fıkra dışında değişmeksizin olduğu gibi kabul edilmiştir. Üçüncü fıkra değiştirilerek en son şu şekli almıştır:

«Bir devlet bir çekinceye itirazda bulunduğu zaman andlaşmanın kendisi ile çekince ileri süren devlet arasından yürürlüğe girmesine karşı koymamış ise, çekincenin ilgili olduğu hükümler iki devlet arasında çekince öngörüldüğü kadarıyla uygulanmazlar».

Bu haliyle bu madde Viyana Konvansiyonu'nun 21. madde-

---

48) *Ibid.*, s. 16.

sinde yer almıştır (49). Yalnız birinci paragraftaki 16, 17, 18. maddelerin yerlerini 19, 20 ve 21. maddeler almıştır.

Buraya kadar söylediklerimizin ışığında acaba nasıl bir sonuca varılabilir? Bazı soyut sonuçlarla yetinmemek için vardığımız her neticeyi, mümkün olduğu ölçüde, içtihatla desteklemeye çalışacağız. Kanaatimizce, şu sonuçlara varmak yanlış olmaz:

1 — Bir andlaşmaya bir çekince konulmuş ve bir veya birden fazla akit devlet tarafından kabul edildiyse, çekince ileri süren devlet kabul eden devlet veya devletlere nispetle andlaşmaya taraf olur. Fakat, andlaşma çekincenin gerektirdiği kadar değiştirilerek uygulanır.

2. Çekincenin getirdiği değişiklik yalnız çekince ileri süren devlet bakımından değil, kabul eden devlet bakımından da aynı sonuçları doğurur. Zaten, belirttiğimiz gibi, iki tarafın ilişkileri bakımından da çekince ile orijinal halinden farklılaştırılmış bir andlaşmanın uygulanması söz konusudur. Konvansiyon bu konuda mevcut olan hukuku tedvin etmiş görünmektedir.

Nitekim, Yunanistan'ın Ege Denizi kıta sahanlığının sınırlandırılması ile ilgili olarak Türkiye aleyhine açtığı ve Milletlerarası Adalet Divanı'nın yetkisizlik sebebiyle reddettiği davada yukarıda belirttiğimiz noktaların uygulama alanı bulunduğunu görüyoruz.

Yunanistan Ege uyuşmazlığını Divan'a götürürken, Divan'ın yetkisi için, inter alia, 1928 tarihli Milletlerarası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümüne Dair Genel Sened'e dayanmıştı (50). Türkiye verdiği cevabi yazısında bu Sened'in yü-

49) Esas metin için bakınız, Vienna Convention... *AJIL*, vol. 63, 1969, s. 882.

50) Bu konuda ayrıntılı bilgi için; Toluner, S., *Milletlerarası Hukuk Dersleri*, 1979, s. özellikle, 211-216; 239-233, Gündüz, A., «Ege Denizi Kıta Sahanlığı Davası ve Bazı Düşünceler», *MHB*, 1983/2. Karar metni için bkz. *ICJ, Reports*, 1978.

rürlükte olmadığını; olsa bile, Yunanistan bu Sened'e katılırken bu tür uyuşmazlıkları da içine alan bir çekince ileri sürdüğü için, Divan'ın bu uyuşmazlığa bakamayacağını ileri sürdü. Çekince şöyleydi:

«(b) milletlerarası hukuk uyarınca devletin münhasıran millî yetkisine dahil olan sorunlar ve, özellikle, limanları ve ulaşım yolları üzerindeki egemenlik hakları ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere, Yunanistan'ın ülkesel statüsüne ilişkin uyuşmazlıklar».

Divan, burada nakledilmesi gerekli olmayan gerekçelerle, scnunda bu çekincenin kıta sahanlığı kavramını da içine aldığı ve Yunanistan'ın bu çekince ile bu tür davaları Divan'ın yetkisi dışında bıraktığını, bu sebeple de, kendisinin bu davada yetkisiz olduğunu karara bağladı.

Görüldüğü gibi, çekinceyi Yunanistan ileri sürmüş olmasına rağmen, bu davada Türkiye çekinceye yararlanmıştı.

3 — Çekinceyi kabul etmemiş olan devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerinde, çekincenin uygulanması söz konusu değildir.

4 — Çekinceyi kabul eden durumda olan Devlet çekinceye itiraz eder, fakat kendisi ile çekince ileri süren devlet arasında gene de andlaşmanın yürürlüğe girmesine karşı koymazsa, andlaşma iki taraf arasında yürürlüğe girer. Fakat çekincenin tekabül ettiği andlaşma hükümleri ayırık tutulur. Yani andlaşma çekincenin tekabül ettiği hükümler dışında yürürlüğe girer (50).

---

50 a) Nitekim, Suriye ve Tunus'un Viyana Andlaşmalar Hukuku Konvansiyonuna koydukları çekinceler çeşitli devletlerin itirazına uğramıştır. İngiltere bunlarla kendisi arasında Konvansiyonun yürürlüğe girmesini kabul etmezken, Yeni Zelanda çekincelerin ilgili olduğu hükümler bakımından Konvansiyonun kendileri ile çekince ileri süren devletler arasında yürürlüğe girmeyeceğini belirtmiştir. Bkz: Sztucky, *op. cit.*, s. 288 vd.

İngiltere ile Fransa arasında yer alan Manş Denizi'nin kıta sahanlığının sınırlandırılması ile yükümlü karma hakem mahkemesinin uygulanabilecek hukuku tespit ederken, çekincelerin hukuki etkileri konusunda vardığı sonuç da vardığımız bu sonuçları doğruluyor (51).

Bu davada Fransa önce, 1959 tarihli Cenevre Kıta Sahanlığı Konvansiyonunun kendisi ile İngiltere arasında yürürlükte olmadığını çünkü, kendisinin Konvansiyona çekincelere bağlı olarak katıldığını; İngiltere'nin ise bu çekincelere itiraz ettiğini ileri sürdü. Fransa ikinci olarak, Konvansiyon yürürlükte olsa bile, kendisi 6. maddeye çekince koyduğu için, hiç değilse, bu hükümlerin taraflar arasında yürürlükte olmadığını savundu. Fransa'nın 6. maddenin 1. ve 2. paragraflarına koyduğu çekinceler şöyleydi:

Eğer özgün (spesifik) bir anlaşma yoksa, Fransa Cumhuriyeti Hükümeti eşit uzaklık prensibinin uygulanması suretiyle belirlenmiş herhangi bir kıta sahanlığı sınırının aşağıdaki hallerde kendisine karşı ileri sürülmesini kabul etmez:

— Eğer böyle bir sınır 29 Nisan 1958'den sonra tesis edilen anahatlar hesaba katılarak belirlendiyse,

— Eğer böyle bir sınır 200 metre derinliğin ötesine geçiyorsa,

— Eğer böyle bir sınır, hükümetin görüşüne göre, «Özel Durumlar»ın —6. maddenin 1. ve 2. paragrafları anlamında— bulunduğu alanlarda, yani, Biskay Körfezi, Granille Körfezi ve Dover boğazları ve Fransa kıyısı dışında Kuzey Denizi alanları, yer alıyorsa.

---

51) Colson, A. D., «United Kingdom - France Continental Shelf Arbitration», AJIL, vol. 79, 1978, s. 100 vd.

İngiltere, Fransa Hükümetinin koyduğu bu çekinceyi kabul etmemiştir.

İngiltere hakem mahkemesine verdiği cevabında bir çekinceye itiraz etmenin o çekincenin yer aldığı konvansiyonun taraflar arasında yürürlüğe girmesini önlemediğini, kaldı ki, Fransa'nın koyduğu çekincelerin Konvansiyonun cevaz verdiği çekincelerden olmadığını savundu. Hakem mahkemesi bu problemi şöyle çözdü:

1958 Konvansiyonu'nun 12. maddesi 1. den 3. maddeye kadar, (3. madde dahil) olan maddeler dışında, tarafların çekince koymasına izin vermiştir. Bu sebeple, İngiltere Konvansiyonu onaylarken Fransa'nın yapabileceği (1-3. maddeler dışında) çekincelere bağlı olarak Konvansiyona sonradan taraf olmasına rıza göstermiştir. Öte yandan, 12. maddeyi tarafların peşinen çekinceleri kabule zorladığı şekilde anlamak makûl olmaz. Tarafların çekincelere gösterdiği reaksiyonu bu tür itiraz, yorum ve red etmelerin amacına göre değerlendirmek gerekir. Bu düşünceyle, İngiltere'nin amacının, Fransanın çekincesine itiraz etmekle, Konvansiyon'un kendisiyle Fransa arasında yürürlüğe girmesini önlemek olduğu söylenemez. Bu suretle, mahkeme Konvansiyonun her iki taraf arasında yürürlükte olduğu sonucuna varır.

Mahkemeye göre, 6. maddeye yapılan çekinceler de geçerlidir; ancak 6. maddenin hukukî etkisini değiştirmişlerdir. Fransa'nın iddia ettiği gibi 6. maddenin tamamen uygulanmaması diye bir görüş olmaz. Mahkeme bu maddenin çekincenin kapsamı ölçüsünde uygulanmayacağını karara bağladı. Bu sonuca varırken Viyana Andlaşmalar Hukuku Konvansiyonu'nun 21. maddesine ve rızanın karşılıklığı esasına istinat etti. Böylece, 6. maddenin kapsamına gören Biskay Körfezine 1958 Cenevre Konvansiyonu değil, milletlerarası örf ve adet hukukunun uygulanacağı sonucuna varıldı.

IV — Çekincelerin Geri Çekilmesi

Çekinceler, ileri sürülüp de kabul edilince, andlaşmanın bir parçası olarak hüküm ifade ederler. Çekinceleri kabul etme-

yen tarafların çekinceleri ileri süren devletlerle, eğer itirazda bulunduysa, bir andlaşma ilişkileri olmaz. Ancak, çekince ileri süren devlet bir defa çekince ileri sürüp de sonra tekrar çekincesini geri almaya kalkarsa, hukukî durum ne olur? Bu mümkün müdür? Mümkünse, prosedür nasıl olmalıdır? Bu soruların cevaplandırılması çekince kurumunun yeterince aydınlatılmasını sağlayacaktır.

Andlaşmalarda yükümlülük ve haklar kaynaklarını karşılıklı rızadan alırlar. Çekince de andlaşmanın bir parçasıdır; onun bir hükmüdür. Kalkış noktası bu olunca, çekince ileri süren tarafla kabul eden tarafın çekincenin geri çekilmesi üzerine anlaşmaları halinde, çekinceleri geri çekmenin mümkün olduğu, sistemin mantikî sonucu olarak ortaya çıkar. Burada yapılan iş andlaşmanın ilk şekline dönüş olduğu için diğer tarafların buna itirazları zaten söz konusu değildir.

Diğer taraftan, tek taraflı olarak çekincelerin geri alınması andlaşma kurumu içinde izah edildiğinde, karşılıklı rıza ile kurulan bir düzeni tek taraflı olarak değiştirme sonucuna varan bir işlem olduğu için, savunulması güç bir durum ortaya çıkarır. Çünkü, karşılıklı rıza ilkesi burada ihmal edilmek durumunda kalınmaktadır. Doktrinde çekincelerin tek taraflı bir işlemle geri alınabilip alınamayacağı tartışılmıştır (52). Bu konuda farklı görüşler vardır. Bu görüşler kendilerini Komisyon'un çalışmalarında da hissettirmişlerdir. Komisyon çalışmalarından bahsederken bu görüşlere de değinmiş olacağız.

1 — Milletlerarası Hukuk Komisyonu'nun Çalışmaları ve Viyana Konvansiyonu'nda Devletlerin Konuya Yaklaşım Tarzları

Komisyonun hazırladığı taslağın 20. maddesinde çekincelerin geri çekilmesi konusu düzenlenmişti. Fakat Komisyon taslağının eksik tarafı çekincelerin geri çekilmeleri yanında ayrıca itirazların geri alınmasının düzenlenmemiş olmasıydı. Bu madde şöyle düzenlenmişti:

«1 — Andlaşmada aksine hüküm olmadıkça, bir çekince

---

52) Farklı görüş ve tartışmalar için bkz: Özman, *op. cit.*, s. 97.

bu çekinceyi kabul eden devletin rızasına gerek olmadan her an geri alınabilir.

2 — Andlaşmada aksine hüküm olmadıkça, geri çekme diğer akid devletlere bildirilmedikçe bir hüküm ifade etmez.»

Bu madde Viyana Konferansı'nda görüşülürken değişiklik teklifleri yapılmıştır (53).

Avusturya, Finlandiya ve Bulgaristan'ın getirdikleri teklif şu konuya açıklık getirmeyi amaçlıyordu:

Bir çekince ileri sürülüp de itiraza uğrayınca, itiraz eden devlet izin vermedikçe andlaşmanın çekinceci devletle itiraz eden devlet arasında yürürlüğe girmesi mümkün değildir. Oysa, çekinceci devlet çekincesini geri aldığı anda ikisi arasında otomatik olarak andlaşma yürürlüğe giriyor. Bu konu açıklığa kavuşmalıdır. Teklif bunu yapacaktır (54).

A.B.D. teklifi 1. paragrafın ilgili olduğu noktalarda çekinceyi kabul eden devletlerden başka akid devletlerin de çekincenin geri alınması işlemine itiraz etmelerini öngörüyordu (55). Ayrıca, «bildirim» sözcüğünün başına «yazılı» ifadesinin konulması da yapılan teklifler arasında idi.

Bu tekliflerin yanında, Kanada delegesi danışman Waldock'a bir soru yöneltmişti: bir çekincenin, çekinceye itirazın ve çekinceyi kabulün «andlaşmaya taraf olmaya yetkili devletlere» bildirilmesi gerektiği halde, neden geri çekme yalnız akid devletlere bildiriliyor?

Waldock'un cevabı şöyleydi: 20. maddenin 2. bendi geri çekmenin hüküm ifade ettiği anı belirtiyor. O safhada çekince

53) Teklifleri, Avusturya, Bulgaristan ve Finlandiya, İsviçre, A.B.D., Macaristan ve S.S.C.B. yapmıştır. Bkz: **UN Conference**,... s. 138.

54) *ibid.*, s. 138.

55) *ibid.*, s. 138.

yalnızca akid devletler bakımından hüküm ifade eder. Bu sebeple geri çekme işlemi yalnızca akid devletlere bildirilir (56).

Bu tekliflerle birlikte 20. madde Yazı Komitesine gönderildi. Komite başkanı tekliflerden hiçbirinin kabul edilmediğini 70. toplantıda açıkladı (57). Ancak, Konferansın 2. devresinde 20. madde değişikliğe uğramıştır. Komisyon metninde yer almayan itirazın geri çekilmesi konusu ikinci dönemde maddeye ilâve edilmiştir. Komisyon'un hazırladığı metne esas teşkil eden düşünceler Konferans'ta etkinliğini sürdürmüştür. 20. maddenin açıklamasında şu görüşlere yer verilmiştir:

Bir çekince bir diğer devletçe kabul edildiğinde, çekinceyi ileri süren devletle çekinceyi kabul eden devlet arasında, her ikisinin rızası olmaksızın değişmiyen ilişkiler kurduğu için, kabul eden devletin rızası olmaksızın çekincenin geri çekilemeyeceği zaman zaman iddia edilmiştir. Buna karşılık tercihi gereken görüş, andlaşma aksini öngörmedikçe, çekince ileri süren devletin çekincesini geri çekmek suretiyle durumunu andlaşmanın orijinal haline uydurmasına izin veren kuralın uygun olduğudur. Çekincenin geri çekilmesi konusunda andlaşmaya hüküm ithal edilmedikçe andlaşma taraflarının, çekince ileri süren devletin çekincesinden vazgeçmesini diledikleri farzedilmelidir. 1. paragraf bu amaçla düzenlenmiştir.

Bir çekince, çekince ileri süren devletin ısrarı üzerine andlaşmadan yapılan bir sapma olduğu için, geri çekmenin diğer devletlerin dikkatine arzı sorumluluğu o devlete yüklenmelidir. Diğer devletler çekincelerin tekabül ettiği herhangi bir andlaşma hükmünün ihalinden sorumlu tutulamazlar. 2. paragraf, andlaşma aksini öngörmedikçe ve taraflar aksini kararlaştırmadıkça, bir çekincenin geri çekilmesinin diğer taraflara bildirilmesinden itibaren hüküm ifade edeceğini hüküm altına alıyor. Komisyon, diğer devletlerce geri çekmeye ilişkin ihbar alındıktan sonra bile, bazı andlaşmalar için geri çekmenin ortaya çıkar-

56) *Ibid.*, s. 138.

57) *Ibid.*, s. 416.

diği yeni duruma göre iç hukuku düzenlemek gereğini takdir etmektedir. Fakat bunu kural olarak düzenlemek ileri gitmek olur. Birçok durumlarda geri çekme işleminin hemen hüküm doğurması arzu edilebilir. Bu sebeple, eğer isteniyorsa, andlaşmanın kendisine bir hüküm olarak konulmalıdır. Böyle bir hükmün yokluğu halinde bile, eğer bir devlet çekincenin geri çekilmesinden doğan yeni duruma iç hukukunu uyarlamak için bir mühlet isterse, iyi niyet, çekinceci devleti kendi çekincenin ortaya çıkardığı durumlar sebebiyle, bu devleti zor duruma sokmaktan men eder.

Viyana Konferansında da bu düşüncelerin hakim olduğunu görüyoruz. Konferansın birinci döneminde Komisyon metninde bir değişiklik yapılmamakla beraber, ikinci dönemde maddeye iki fıkra eklendi (58). Bugün Konvansiyon'un 22. maddesinde yer alan bu madde ikinci devrede şu hali aldı (59).

«1 — Andlaşmada aksine hüküm olmadıkça, bir çekince bu çekinceyi kabul eden devletin rızasına gerek olmadan her an geri çekilebilir.

2 — Andlaşmada aksine hüküm olmadıkça, bir çekinceye yapılan bir itiraz her zaman geri çekilebilir.

3 — Andlaşmada aksine bir hüküm olmadıkça veya aksi kararlaştırılmış olmadıkça:

a — Bir çekincenin geri çekilmesi, bir diğer akid devlet hakkında, bu devlet bildiriye aldığı zaman hüküm ifade eder.

b — Bir çekinceye yapılan bir itirazın geri çekilmesi çekinceyi ileri süren devletin bu çekme bildirisini aldığı zaman geçerli olur.»

Görüldüğü gibi Komisyon metninde yer almayan «itirazların geri çekilmesi» konusu Konferansta benimsenmiştir.

58) Bkz: Bilge, op. cit., s. 33-34.

59) Vienna Convention... AJIL v. 63, 1969, s. 875-882.

2 — Çekinceleri geri çekmenin şekli, usulu ve hukuki sonuçları

Konvansiyon'un çekinceler hakkındaki usulü düzenleyen 23. maddesinin 4. fıkrası «Bir çekincenin veya çekinceye itirazın geri çekilmesi **yazılı olarak** ifade edilemelidir», şeklinde bir hüküm getirmiştir. Bu normaldir. Çekince, çekincenin kabulü ve çekinceye itiraz yazılı olunca, çekincenin geri çekilmesi de yazılı olur. Diğerleri için yazılılığı gerektiren sebepler bunun içinde varittir.

Çekincenin geri çekilmesi andlaşmanın bütün taraflarına bildirilmelidir. Çekincelerin geri çekilmesi konusunu düzenleyen, Konvansiyon'nun, 22. maddenin 3. (a) fıkrası bu mecburiyetin dayanağın teşkil etmektedir. Hüküm şöyledir: «bir çekincenin geri çekilmesi, bir diğer akid devlet hakkında bu devlet bildiri aldığında zaman hüküm ifade eder.»

Bu hükümden tüm akid devletlere geri çekme işlemini bildirme zorunluluğu ortaya çıkar. Bu hüküm olmasaydı da geri çekme işleminin bütün akid devletlere bildirilmesi gerekecekti. Çünkü, çekincelerini geri alan devletin daha önce andlaşmayı çekincesiz kabul etmiş ve söz konusu devletin çekincesini kabul etmemiş devletlerle andlaşma ilişkisi içine girmesi söz konusudur. Andlaşma ile ilk olarak kurulan düzen çekinceci devlet bakımından da yürürlüğe girer (60). Nitekim Viyana Konferansında Yazı Komitesi Başkanı Yassêen, Seylan'ın yaptığı değişiklik teklifinin niçin kabul edilmediğini izah ederken, bir çekince geri çekildiğinde artık onun bütün sonuçları ile ortadan kalkacağını dolayısı ile bunu ayrıca bir hükümlerle ifade etmeye gerek olmadığını, bu sonucun 20. maddeden de (taslağın) anlaşıldığını, bu ifadenin zımnen 20. maddede yer aldığı açıklanmıştı (61). Şimdiye kadar söylediklerimizle şu sonuçlara varıyoruz.

60) Aynı fikir bk. Özman, *op. cit.*, s. 100.

61) *UN Conference*, s. 417.

Kabul eden devletin rızasına gerek kalmaksızın bir çekince her zaman geri çekilebilir.

Geri çekme işlemi yazılı olmalıdır.

Geri çekme işlemi andlaşmanın tüm taraflarına bildirilmelidir.

Diğer tarafların geri çekme işleminden yazılı olarak haberdar edilmeleri, yani yazılı bildirim almaları anında, geri çekme işlemi hükümlerini doğurur.

Geri çekme işlemi diğer taraflarca alınınca, çekince ileri sürmüş olan devlet, andlaşmayı çekincesiz kabul etmiş olan taraflara nispetle andlaşmaya taraf olur. Başka bir işlemin yapılmasına gerek yoktur.

Çekincelere yapılan itirazlar andlaşmada aksine hüküm olmadıkça her zaman geri alınabilir. Geri alma işlemi yazılı olmalıdır.

İtirazın geri alındığı, çekince ileri sürmüş olan devlete bildirilmelidir. Bu devlet bildirim alır almaz iki devlet arasında andlaşma ilişkileri kurulur.

SONUÇ

Viyana Konvansiyonu, Adalet Divanı'nın da ötesine giderek çekincelere itiraz konusunda **ilgili devlet** olarak andlaşmaya taraf olmaya yetkili devletleri de kabul etmiştir. Kanaatimize göre bu düzenleme yerindedir.

Konvansiyona göre çekince en erken ancak imza atma sırasında ileri sürülebilir. Çekincelerin ileri sürülmesi, kabulü, çekincelere itiraz yazılı olmalıdır.

Andlaşmanın kendisinde hüküm yoksa, andlaşmaya konan çekinceler eğer onun konusu ve amacı ile bağdaşıyorsa ancak ileri sürülebilirler. Bununla beraber, bir çekincenin andlaşmanın konusu ve amacı ile bağdaşıp bağdaşmadığını devletlerin kendisi değerlendirecektir. Bunun bazı takdire bağlı ve objektif olmayan uygulamalara yol açması ihtimal dışı değildir.

Konvansiyon çekincelerin kabulü konusunda 20/2. maddede öngörülen durum bir taraf abırakılırsa, oybirliği kuralını kabul etmemiştir. Divan'ın uygulamasına paralel olarak Konvansiyon esnek bir kabul sistemini benimsemiş bulunmaktadır. Fakat bu sistemde dahi devletlerin rızasına gerekli saygı gösterilmiş bulunmaktadır. Hiçbir devlet benimsemediği bir çekince ile bağlanmaya mecbur olmadığı gibi, çekince içeren andlaşmalar durumunda, bu çekincelerin ilgili olduğu hükümler dışında andlaşmaya taraf olmayı, ya da çekince ileri süren devletle hiçbir andlaşma ilişkisine girmemeyi de tercih edebilir.

Çekincelerin geri alınması her zaman mümkündür. Bu işlem için karşı tarafın rızasını almaya gerek yoktur. Yalnız çekincenin geri alındığı hususunda diğer akit taraflara bilgi verilmesi lazımdır. Çekincelerin geri alınması da yazılı olmak zorundadır.